

JONATHAN EDWARDS, AMERIKA TEOLÓGUSA

Robert Jenson nevezte Jonathan Edwardst „Amerika teológusának”, de tartották őt már Amerika Szent Ágostonának is. Új-Angliai puritán gyökerei szinte predesztináltak arra, hogy anyai nagyapjához és apjához hasonlóan kongregacionalista lelkész legyen. Tizenhárom éves korától a Yale Egyetem hallgatója; két évtizeden keresztül a Massachusetts állambeli Northampton lelképásztora; saját gyülekezetén túl is nagy hatású igehirdető; az amerikai „nagy ébredés” meghatározó egyénisége; az indiánok misszionáriusa; a bibliaértelmezés megújítója; a felvilágosodás eszméi iránt nyitott filozófus; vallásfenomenológus, a teológiai esztétika egyik első képviselője; egyháztörténész; kálvinista teológus; a Princetoni Egyetem (akkor College of New Jersey) egyik első elnöke. Mindez belefért egy 18. századi polihisztor ötvenöt évébe (Edwards 1703 és 1758 között élt).

Szellemi-lelki arculatát sok régi és új irányzat határozta meg. Edwards nemcsak a szigorú puritánok örököse volt, hanem az Angliából érkező „evangelikalizmus” személyes megtérést hirdető prédikátora is. Angolszász közegben az evangelikalizmus ugyanazt a megújulási mozgalmat képviselte, amit a német lutheránus talajon a pietizmus. Edwards ugyanakkor „ortodox” kálvinista teológus is volt, aki minden erejével védelmezte a biblikus-református tanítást a Hollandiából beáramló arminianizmus liberális irányzatától. Ám gondolkodása nyitott volt az új eszmék iránt is: már fiatalon Locke-t, Newtont, Hutchesont olvasott, s ismerte a felvilágosodás számos filozófusának műveit is. Felismerte a deizmus veszélyeit, s a filozófusok érveire filozófiai érvekkel válaszolt.

Edwards 1703. október 5-én született, sokgyermekes lelkészcsalád egyedüli fiúgyermekéként. Tizenkét éves korától, Locke-ot, Newtont olvas; a Yale-en 1720-ban szerez BA, majd 1723-ban MA fokozatot. Tizenkilenc évesen „Elhatározásokat” (Resolutions) fogalmaz magának, s fogadalmat tesz, hogy a leírt hetven elhatározását minden héten újra elolvassa. Ugyancsak a fiatal korban írt naplójában is önmagát vizsgálja. Húsz évesen írja a híres *Spider-lettert*, amely a pók aprólékos természettudományos leírását nyújtja. Rövid ideig New York City, illetve Bolton lelkésze, majd 1726-ban kerül nagyapja, Solomon Stoddard mellé segédlelkésznek. Stoddard halála után egyedül ő lesz ott a lelképásztor egészen 1750-ig, amikor az akkor már világhírű polihisztor a northamptoni gyülekezet egy úrvacsorával kapcsolatos súlyos nézeteltérés miatt elbocsátja a lelkészi állásából. Családjával Stock-

bridge-be költözik, ahol az indiánok misszionáriusa lesz. Hosszas tusakodás után 1757 őszén elfogadja a College of New Jersey (ma Princetoni Egyetem) elnöki tisztségét. Épphogy átveszi a hivatalát, amikor az ott pusztító himlőjárvány elleni védekezésért beoltatja magát. Ám fertőzést kap, és 1758. március 22-én meghal.

Jonathan Edwards egész pályafutása során szenvedélyesen foglalkozott a bibliai tipológiával. Az *Images and Shadows of Divine Things* (Isteni dolgok képei és árnyékai) című jegyzeteiben huszonöt éves korától egészen a haláláig folyamatosan rögzítette lelki megfigyeléseit. Edwards a tipológia hagyományos történelmi értelmezését (az Ószövetség személyei és eseményei az Újtestamentum személyeinek előképei, illetve árnyékai) kiterjesztette a természeti világra is. A hagyományos tipológiai felfogáson túl liberálisabb, lételméleti tipológiai nézetet képviselt. Megtanulta Pál apostoltól, hogy a lelki ember krisztocentrikusan látja a világot. Számára a természet Isten nyelve vagy hangja: így a nap keltében és nyugtában Krisztus halálának és feltámadásának képét, árnyékát látja. A „selyemhernyó [is] figyelemreméltó előképe Krisztusnak, mely, mikor elpusztul, azt a dolgot adja nekünk, amiből oly dicsőséges ruhát lehet készíteni. Krisztus hernyóvá lett miértünk (...), és halálával tökéletesítette azt az igazságosságot, mely minket, hívőket öltöztet, s elvégezte, hogy a dicsőség köntöseit viselhessük”. Edwards gyakran használja a fák képeit, melyek a világ egymást követő korszakait és Isten gondviselő történelmi nézetének a dinamikusságát jelképezik. A képek, amelyekben a természet átalakulása mutatkozik meg, a megváltás történetét tükrözik. Az, hogy a csillagok fokozatosan elhalványulnak, amikor feljön a nap, előképe a zsidó előírások elhalványulásának az Evangélium gondviselésének megjelenésekor. A lelki ítélőképeség nemcsak Isten szépségét és dicsőségét érzékeli, hanem a bűn valóságát is. „Az időleges halál az örök halál árnyéka.”

Edwards elsősorban az igehirdetéseivel lett híressé: mintegy ezerkétszáz prédikációja maradt fenn kéziratban. Számára az igehirdetések egyúttal értekezések is voltak. Mindegyik prédikáció egy szigorú, feszes rendet követett: textus, tanítás, alkalmazás. A korban sokszor több órán át tartott egy prédikáció, s Edwards egy-egy leírt prédikációját több helyen is elmondta. A közönségét mindig szem előtt tartotta: másképpen kellett beszélnie a lelkészársai és a gyülekezetek előtt. Tudott rendkívül egyszerűen és szemléletesen is beszélni, amikor az indiánoknak prédikált. Első nagyhatású igehirdetését Bostonban a lelkészársága előtt mondta el *God Glorified in the Work of Redemption* (Isten megdicsőülése a megváltás művében) címen. A kálvinista teológia védelmében

figyelmeztetett a Hollandiából érkező arminianizmus veszélyeire, s rámutatott a szuverén Istentől való feltétlen függés trinitárius alapjaira.

Sajátos teológiai esztétika bontakozik ki az 1734 augusztusában elmondott *Divine and Supernatural Light* (Isteni és természetfeletti fény) című prédikációjában. Jézus Péterhez intézett szavai alapján: „Nem test és vér...” fejt ki a spirituális tudásról szóló bibliai tanítást. Rámutat, hogy az isteni fényt Isten lelke adja, s a Szentlélektől kapott tudást egy új érzékszerv, a „sense of the heart” a szív érzékszerve tudja befogadni. A szentekben bentlakó életprincípiummal tud Isten lelke egyesülni. Edwards a tökéletes szépség megtestesülését Jézus Krisztusban látja. Ő az oroszlán és a bárány, mert benne „csodálatra méltó módon ötvöződnek az egymástól eltérő kiválóságok”. Bármennyire különbözik is az oroszlán és a bárány, mindkettőnek megvannak a maga kiválóságai. „Az oroszlán erejével, fejedelmi megjelenésével és hangjával tűnik ki, a bárány pedig szelidségével és békétűrésével, mindamellert hogy húsából étel, gyapjából ruha készül, és alkalmas arra, hogy Istennek égőáldozatul bemutatassák (...) Krisztust mégis egyszerre hasonlítják mindkettőhöz, hangsúlyozva, milyen csodálatos módon találkoznak személyében az eltérő jellegű kiválóságok.”

Edwards leghíresebb, ám sajnálatosan félremagyarázott prédikációja a *Sinners in the Hands of an Angry God* (Bűnösök a haragvó Isten kezében), amelyet először a saját gyülekezetében, majd Enfieldben vendégigehirdetőként 1741. július 8-án mondott el. Az elhíresült kép szerint a szuverén Istent senki sem kötelezheti arra, hogy üdvözítse őt; Isten úgy tartja a kezében az embert mint egy pókot a pokol szakadéka felett, amelyiket bármikor elengedhet, s hogy ezt még nem tette meg, az kegyelmének a jele. Amíg saját gyülekezetében ez az igehirdetés nem gyakorolt különösebb hatást, addig Enfieldben a hívek olyannyira sikoltoztak, a földre zuhantak, kiáltottak („jaj, elkárhozok!”), hogy Edwards nem tudta befejezni az igehirdetését. Ma sokan ezt a prédikációt az amerikai puritanizmusra jellemző, a pokol tüzeivel rémisztő („hell and fire”) beszédnek tartják. Mások ébresztő prédikációnak gondolják, s arra mutatnak rá, hogy Edwards azt szemlélte, a szavak nem tudják megjeleníteni a valóságot, s ezért van szükség erős képekre. Am Edwards nem a pokolról tudott a legérzékletesebben beszélni — igazi esztétaként Isten szépségéről mindenkinél többet tudott mondani. A *Heaven is a World of Love* (A mennyország a szeretet világa) talán legszebb igehirdetése az *Excellency* mellett.

Az első, úgynevezett „kis ébredés” Edwards igehirdetéseinek hatására a northamponti gyülekezetében történt. A lelki megújulásról egy bostoni lelkészcollégájának számolt be, akit a tudósítás anynyira megfogott, hogy Edwardsot a beszéd kibő-

vítésére kérte, mert könyv alakban is meg akarta jelentetni. Ez lett a *Faithful Narrative* (Igaz beszámoló), amely Skóciába és Angliába is eljutott. A tudósítás a Wesley testvéreket és a kálvinista George Whitefieldet is lázba hozta; a könyv német fordítása pedig Nicolas Zinzendorf gróft, a herrnhuti testvérek vezetőjét érintette meg. George Whitefield is egyre többször szelgte át az óceán; utazó prédikátorként olyan evangelizátor volt, aki szabadon hirdette Isten igéjét, beszéd közben hevesen gesztikulált, ennek következtében óriási hatást gyakorolt a hallgatóságra, Philadelphiában és Bostonban is több ezer ember hallgatta. Whitefield Edwards gyülekezetében is többször prédikált. Bár kettejük temperamentuma ellentétes volt, szellemi és lelki találkozásuk nagy szerepet játszott abban, hogy az immár „nagy ébredés” a keleti parton is végigsöpört. A „nagy ébredés”-nek nemcsak az a jelentősége, hogy különböző felekezeteket egyesített, hanem az egyes kolóniákat is összefogta, s ez hozzájárulhatott ahhoz, hogy az amerikai függetlenségi háború győzelemmel végződhesen.

A „nagy ébredés” mozgalma azonban pár év után lehanyatlott. Ebben az is szerepet játszott, hogy voltak olyan radikális képviselői, akiknek a fellépése csak felfordulást okozott. Másrészt a „new light”-nak is nevezett ébredés éles ellenkezést váltott ki az „old light” képviselői körében. Például a liberális protestantizmust képviselő Charles Chauncy több könyvében is támadta Edwardsot és Whitefieldet, s élesen kikelt az általa szektarianusnak tartott érzelmi és rajongó hitélet ellen. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy Edwards egy szisztematikus könyvben racionális szempontból is mérlegre tegye a nagy ébredés rövid történetét. 1746-ban jelent meg vallásfenomenológiai opusa, a *A Treatise Concerning Religious Affections* (Értekezés a vallási indulatokról) című műve, amely miatt William James a modern valláspszichológia előfutárának tartotta a szerzőt. Az „affection” magyarul nemcsak érzelem, hanem értelem, akarat, hajlam, beállítódás is. A fordítók ezt a Fil 2,5-re utalva „indulat”-ként adták vissza („az az indulat legyen benetek”). Edwards szerint „az indulatok (affections) nem mások, mint a lélek hajlamának és akaratának elevebb és érzékenyebb megnyilvánulásai”. Mindez magába foglalja a szent vágyakozást, „szent örömet, szomorúságot, fájdalmat, hálát, könnyörületet, buzdóságot”. Edwards sorra veszi Pál, Dávid, János és Jézus „indulatait”. Az indulatok a „szívérzékből” („sense of the heart”) származnak, nem csupán az értelemből, az elmélkedésből vagy az érzelemből. A „meg nem indult” ember „kemény szívű”, mert érzéketlen az isteni dolgok iránt. A különféle indulatok alapján Edwards tizenkét olyan jelet is említ, amelyek nem biztos, hogy az igazi, krisztusi spiritualitásra utalnak, például az élményekről való sok beszéd, a Biblia állandó idézése,

a nyüzgés a gyülekezetben. A krisztusi indulat lelkeségének biztos jelei között említi viszont a szélsőséget, az alázatot, a jellem átalakulását, a gyümölcsstermet.

A College of New Jersey elnöki tisztjének elfogadása előtt az alábbi sorokkal próbálta elhárítani magától a megtisztelő felkérést: „Egy nagy művet forgatok elmemben és szívemben (amelyet már hosszú ideje *A megváltás műve történetének* nevezek), s ezt egy egészen új módszerrel a történetírás formájában megírt hittudományi műnek szánom.” Váratlan halála miatt ez a nagy mű nem készült el, viszont fennmaradt az a harminc tematikus prédikációsorozat, amelyet ugyanezzel a címmel Edwards northamptoni gyülekezetében 1739-ben mondott el. A *work of redemption* — a „megváltás műve” — fogalmát Edwards húszéves korában használta először. Amíg korábban a *redemption* kifejezést még csak az egyéni *megtérés* összefüggésében említette, itt már a világtörténet és üdvörténet dimenziójává tágítja ki azt. Sorozatának mindig Iz 51,8 a textusa, s mindegyikben ugyanazt a tézist ismétli: „A megváltás műve Isten műve, amelyet az ember bukásától kezdve egészen a világ végéig folyamatosan végez”. Edwards így fogalmaz: „Amit én a tézisemben a megváltás művének nevezek, az *egy* mű, *egy* terv. Különböző korok és művek tartoznak ide, de mindezek ugyanannak az alakzatnak a különböző részei. Ez az egy terv, amire Krisztus minden tiszte irányul, s amelyben a Szentháromság mindegyik személye összefog, s az ide tartó különböző korok úgy egyesülnek, amint egy gépezet kerekai, amelyek egy célt szolgálnak, s egy hatást eredményeznek.” A megváltás történetét Edwards három nagy részre osztja: 1. az ember bukásától Krisztus inkarnációjáig (1–13. prédikáció); 2. Krisztus inkarnációjától a feltámadásig (14–17. prédikáció); 3. Krisztus feltámadásától a világ végéig (18–30. prédikáció).

Az indiánok között végzett szolgálata idején, 1754-ben születik meg *Freedom of the Will* című filozófiai-teológiai műve, amelyben cáfolja az arminianusok által képviselt és minden olyan irányzatot, amely Isten művének szabad elfogadásáról szól. Hangsúlyozza, hogy a megtérés nem az ember, hanem az Isten műve. Sorra veszi a kálvinizmus elleni támadásokat és egyenként cáfolja őket. Ebben az opusban mesteri módon egyesíti az ember természetéről filozófiai szigorúsággal való érvelést és a szenvedélyes teológusi gondolkodást.

Több évvel a halála után jelenik meg az 1755-ben írt két rövidebb „ikerműve”: *End for Which God Created the World* (Milyen célból teremtette Isten a világot?) és a magyarul is olvasható *The Nature of True Virtue* (Az igaz erény természete) című munkája. Az előbbiben filozófiai eszmefuttatás után biblikus alapon fejti ki, hogy a világ teremtésének alapja a Szentháromság belső harmóniája és a Szenthá-

romságon belül uralkodó harmónia és szeretet, amely közölni akarja önmagát, hogy teremtményeit saját szépségében részesíthesse. Némi merészséggel talán úgy is fogalmazhatunk, hogy a teremtés a Szentháromság szépségének túlsordulása. *The Nature of True Virtue*-ben ezt írja: „Az igazi erény (...) a Létezéshez való általános jóindulatból áll (...), ez a szív megegyezése, vonzalma és egysége az általános Létezéssel.” Edwards a „lények közötti megegyezést vagy egységet” nevezi „legmagasabb”, „első” vagy „elsődleges” szépségnek, míg a „másodlagos szépség” az, amit élettelen dolgokban találhatunk, s melynek összetevői a „különböző” formájú, viselkedésű, mennyiségű és látható célú vagy tervezésű, különböző előfordulású, rendszerű, hasonlatosságú, szimmetriájú, arányú, harmóniájú stb. dolgok kölcsönös megegyezése és megállapodása”. A másodlagos szépség az eredeti, vagyis lelki szépség képe.

Végezetül *Original Sin* (Eredendő bűn) című munkáját kell megemlítenünk, amely részint válasza az angol John Taylor kálvinizmus-ellenes támadására. Edwards szerint a Pál apostolra visszavezethető tanítást nem lehet felülírni modern eszmékkel. Isten az embert természetes és természetfeletti érzékekkel teremtette. Az ember addig volt boldog, Isten is addig gyönyörködött benne, amíg a természetfeletti érzéke irányította, ám a bűneset következtében az ember Istennek hátat fordítva csak saját elesett természetét követi, s ezért boldogtalan. Erre a művére különösen, de a korábbiakra is jellemző, hogy Edwards a hagyományos keresztény értékeket a modern gondolkodás érvrendszerével felvértezve vette védelmébe. Modern teológusként konzervatív tudott maradni.

FABINY TIBOR

SZÁZSZOROS TERMÉST HOZOTT Szent Rose Philippine Duchesne

Szent Rose Philippine Duchesne új kontinensre, Észak-Amerikába vitte a francia alapítású Szent Szív Társaságot, de nem ez a legnagyobb érdeme. Kitartóan és hűségesen követte missziós hivatását, döntéseiben folyamatosan szem előtt tartotta a szegények és kitaszítottak érdekeit, sorsközösséget vállalva velük. Hogy jobban megértsük életének értékét, tekintsünk rá az 1800-as évek Amerikájára, különösen St. Louisra és környékére, ahová Philippine vezetésével 1818-ban megérkeztek a Sacré Coeur nővérek.

St. Louist 1764-ben a Mississippi és a Missouri folyó kereszteződése déli részénél alapította két francia kereskedő, nevét IX. Lajos francia királyról kapta. A város a spanyol birodalom része lett, miután a franciák elvesztették a hétéves háborút. 1800-ban a terület visszakerült Franciaország kezébe,